

Časovni in časovno-prostorski simbolizem pri skupini prestopnikov povratnikov

Marko Polič, oddelek za psihologijo, filozofska fakulteta v Ljubljani

Janez Musek, oddelek za psihologijo, filozofska fakulteta v Ljubljani

Emil Smrekar, psiholog, uprava JV, Ljubljana

Uvod

Čas kot pomembna razsežnost sveta, ki nas obdaja, je že zelo zgodaj našel pot v psihološke laboratorije. Zanimanje moderne psihologije za časovne izkušnje (»čut za čas«, zaznavanje časa, ocenjevanje časa, itd.) ima svoj začetek že v preteklem stoletju. Toda prejšnji zgolj molekularni pristop je zamenjal širši, molarni. Časovnih izkušenj ne proučujejo več kot ločen pojav, temveč se čedalje bolj kaže nagnjenje k raziskovanju razmerij med časovno izkušnjo in drugimi osebnostnimi pojavi, tako normalnimi kot ne-normalnimi. Pojma »časovna orientacija« in »časovna perspektiva« sta postala domača mnogim socialnim in kliničnim psihologom. V tej študiji nas zanima »časovna perspektiva«.¹

Prvi, ki je začel z natančno raziskavo časovne perspektive ter razmišljal o njenih zvezah s človeškim vedenjem, je bil Frank (Wallace & Rabin, 1960). Lewin (Wallace & Rabin, 1960) jo določa kot »totaliteto posameznikovih pogledov na njegovo psihološko preteklost in psihološko prihodnost v danem času«. Toda izrazi, zajeti v definicijo, terjajo natančnejšo določitev. Pojma »psihološka preteklost« in »prihodnost«, so uporabljali na razne načine. Pojem časovne perspektive bi bilo treba natančneje določiti. Ker pa taka določitev presega namen sestavka, bomo podali le krajšo razlago tega, kar pojmuje pod »časovno perspektivo«, posebej, ker v literaturi ne nahajamo enotno sprejete definicije obravnavanega pojma, saj večina piscev izhaja kar iz posamezne metodološke tehnike, ki so jo uporabili.

Človek si zaradi sposobnosti ocenjevanja časovnega trajanja lahko ustvari nekako časovno razsežnost, časovni okvir, kjer lahko dokaj natančno razpostavi vse dogodke. Pretekli, sedanji in prihodnji dogodki imajo svoja mesta v tej razsežnosti; na začetku pretekli, nato sedanji, kasnejša mesta pa zasedajo dogodki, ki jih pričakujemo za prihodnost. To splošno zaznavanje razmerij med preteklim, sedanjim in prihodnjim imenujemo časovna perspektiva. Človekova orientacija v sedanjem trenutku se povezuje s preteklostjo in prihodnostjo. V njegovi zavesti postaneta zaznavno že ne več navzoča preteklost in

še ne navzoča prihodnost spet duševno navzoči. Človek se torej postavi v širše časovne okvire.

Človekovo časovno perspektivo je seveda treba pojmovati v zvezi s posameznikovo osebnostjo in v kontekstu njegovega življenjskega prostora, pod katerim razumemo celotno psihološko okolje, ki ga oseba doživlja in ki zajema njena znanja, prepričanja in spomine, upanja, želje in napovedi prihodnjih dogodkov. Ta prostor obstaja le subjektivno, za določeno osebo, in lahko le deloma ustreza dejanskemu zunanjemu okolju.

Čeprav je časovna perspektiva razmeroma slabo raziskana, pa nekatera opazovanja kažejo, da je od posameznika do posameznika precej drugačna ter da se tudi pri istem posamezniku spreminja. Pokazalo se je, da je zelo pomembna za določanje posameznikovega sistema vrednost in njegovega vedenja sploh. Pri nekaterih je časovna perspektiva dolga, pri drugih kratka, za nekatere je prihodnost lepa in dobra, za druge spet slaba. Nekateri v preteklosti nahajajo vse najboljše.

Ti različni zorni koti posameznikove časovne perspektive so izredno pomembni za razumevanje njegove motivacije. Nerealistično vedenje osebe, ki živi od stare slave, in entuziazem mladeniča, ki mu ni nič nemogoče, so primeri negativnega in pozitivnega vpliva časovne perspektive na motivacijo. Pomembna je tudi vloga jasnosti zgradbe časovne perspektive. Čim bolj je posameznikom jasno, kam gredo, kam jih peljejo njihovi nameni, tem uspešneje bodo delovali.

V življenju se pogosto dogaja, da je treba izpolnitev kakega namena odložiti v prid drugega ali da je treba takojšnjo izpolnitev želje preložiti (princip realnosti). Stopnja, do katere je to pri določeni osebnosti mogoče, je močno odvisna od njene časovne perspektive. Če torej imamo časovno perspektivo za pomembno stran osebnostnega funkcioniranja, lahko tudi rečemo, da so različki med usmerjenostmi in stališči do časa pomemben ključ k razumevanju posameznikovega vedenja. To pa je zelo pomembno ravno za skupino, ki jo raziskujemo, za prestopnike, posebej še glede na terapijo (svetovanje, prevzgoja).

Za nikogar ni čas pomembnejši, kot je za zaprtega prestopnika. Čas mu je neusmiljeno razdeljen na preteklost (čas pred vstopom v zavod), sedanost (ta se sklada z obdobjem njegovega bivanja v zavodu) in prihodnost (ta se začneja

¹ Za isti pomen se uporabljajo tudi izrazi »zavedanje časa« (Trstenjak, 1969) in »časovna orientacija«, kadar se uporablja v pomenu časovne usmerjenosti.

z njegovo osvoboditvijo), čeprav verjetno obstajajo razločki med prvokrat zaprtimi in povratniki. Vsako izmed teh časovnih obdobij terja od njih drugačno vedenje. Vsako ima svoje posebne zadovoljitve in bojazni in vsako zahteva drugačno prilagoditev. Zato je časovna usmerjenost prestopnikov lahko posebno pomemben del svetovanja in rehabilitacije v popravnih ustanovah, kajti izbira svetovalne strategije je zelo odvisna od prestopnikovih lastnih interesov in časovne usmerjenosti. Svetovanje, naravnano predvsem v prihodnost, bo prestopniku, ki se ukvarja predvsem s trenutnimi problemi čustvenega in fizičnega življenja v zavodu malo pomagalo. Tudi program, usmerjen v sedanost, lahko da ni primeren za zapornike, zadržte predvsem v preteklost in prihodnost. V takih primerih je treba ali prilagoditi časovno usmerjenost programa in ga približati posameznikovi usmerjenosti ali pa skušati spremeniti prestopnikovo časovno usmerjenost.

Raziskovalci, ki so se srečevali z očitno hedonističnim vedenjem prestopnikov, so pri njih opazili vidno podcenjevanje prihodnjih posledic sedanjega ravnanja, kar je nakazovalo, da se časovna stališča takih posameznikov lahko ločijo od stališč normalnih ljudi. Tako so nekateri pisci (po Megargeeju in sod., 1970) ugotovili, da je časovni obseg, zajet v zgodbah, ki so jih pripovedovali zaprti prestopniki, očitno krajši od tistega pri neprestopnikih. Siegman in drugi (po Megargeeju in sod., 1970) so odkrili, da prestopniki dosti bliže kot neprestopniki ocenjujejo čas, ko se jim bodo pripetili razni prihodnji dogodki. Davids in sodelavci (1962) so dobili posebno naravnano in v sedanost pri skupini mladoletnih prestopnikov.

Vse te študije podpirajo domnevo, da so prestopniki manj zmožni premagovati napetosti ali odlagati takojšnjo zadostitev potreb. Ravno tako so okrepile stereotip prestopnika kot posameznika, ki je do prihodnosti ravnodušen ter je naravnano predvsem v sedanost. Da to sklepanje najbrž ne drži povsem, so pokazali Megargee in sodelavci (1970). Ko so raziskovali afektivna stališča² mladih prestopnikov do preteklosti, sedanosti in prihodnosti so ugotovili, da so ti opazno usmerjeni v prihodnost in preteklost, manj v sedanost. Stališča do prihodnosti so bila pozitivna, do preteklosti in sedanosti pa nega-

² Enako, kot je za časovno perspektivo pomembno posameznikovo ukvarjanje s preteklostjo, sedanostjo in prihodnostjo, so pomembna tudi njegova afektivna stališča do teh obdobij življenja.

tivna. Pisci menijo, da je zmotno, če na podlagi metod, uporabljenih v prejšnjih raziskavah (pripovedovanje ali dopolnjevanje zgodb in napovedovanje starosti, ko se bo posamezniku zgodil kak dogodek) sklepamo, da so prestopniki naravnani predvsem v sedanost. Gre prej za to, pravijo, da so ti posamezniki usmerjeni bolj v neposredno kot pa v oddaljeno prihodnost. Šele postopek dopolnjevanja stavkov, ki so ga uporabili, je omogočil enakovredno ugotavljanje stališč tako do sedanosti, kot tudi do preteklosti in prihodnosti.

Ko smo si zastavili nalogo, da ugotovimo časovno perspektivo skupine prestopnikov povratnikov s pomočjo časovnega simbolizma, smo izhajali iz same določitve simbolizma, skratka iz tega, da imajo časovne kategorije poleg denotativnega, tj. časovnega pomena tudi prenesen vrednostni ali simbolični pomen. To pomeni, da lahko iz pozitivnih ali negativnih vrednostnih (simboličnih) komponent, ki jih kaka časovna kategorija zajema, sklepamo na afektivna stališča skupine prestopnikov do te kategorije, iz količine vseh simboličnih povezav pri posamezni kategoriji pa na njihovo časovno naravnanoost.

Iz povezav med časovnimi in prostorskimi pojmi smo v povezavi s prejšnjo študijo istih piscev (Musek, Polič, Smrekar, 1971) sklepali na časovno prostorski simbolizem iste skupine prestopnikov.

Metoda

Poskusne osebe: Preizkus je zajel skupino 27 moških obsojencev (v starosti od 21 do 62 let, večina pa med 21 in 36 leti), ki prestajajo kazen v ljubljanskem zaporu. Vsi so bili kaznovani v krajšem obdobju po večkrat zaradi istovrstnih ali podobnih prestopkov (tatvine, vlomne tatvine, ropi). Med njimi ni bilo intelektualno izrazito podpovprečnih ter mejno subnormalnih oseb.

Gradivo: Da bi ugotovili simbolični pomen treh časovnih pojmov (preteklost, sedanost in prihodnost), smo uporabili 56 različnih besed. Izmed teh jih je bilo 14 vrednostno pozitivnih (npr. veselje, zabava, sreča, zadovoljstvo ipd.), 13 jih je bilo vrednostno negativnih (npr.: hudobija, neuspeh, težave, žalost ipd.), ostale pa so bile ali vrednostno nevtralne (med njimi osem besed, ki pomenijo prostorske razsežnosti: blizu, zunaj, notri, zgoraj, spodaj, daleč, levo in desno) ali pa vrednostno ambivalentne in kritične (npr.: poklic, nepremišljenost, borba ipd.). Te besede

so bile skupaj s tremi časovnimi pojmi razvrščene po naključju in poskusnim osebam predstavljene v naslednji obliki:

DRUŽINA	preteklost	sedanjost	prihodnost
BOLEZEN	preteklost	sedanjost	prihodnost
ZRELOST	preteklost	sedanjost	prihodnost

Poskusne osebe so jih v taki obliki dobile na dveh listih formata A 4.

Postopek: Poskus je potekal skupinsko. Poskusne osebe so morale po navodilih, ki so jim bila dana, pri vsaki besedi (napisani z velikimi črkami) podčrtati tistega izmed treh časovnih pojmov, za katerega se jim je zdelo, da je z dano besedo najbolj povezan.

Rezultati

Izide petih poskusnih oseb smo izločili, ker so ali podčrtale samo po nekaj besed in nato prenehale z delom ali pa so stereotipno podčrtovale samo en časovni pojem in druga dva le izjemoma. Tudi ostale poskusne osebe sem pa tja za kako besedo niso podčrtale časovnega pojma, vendar je to imelo le malenkosten vpliv na celotne izide.

Podatki, ki prikazujejo, kako pogosto so poskusne osebe izbirale posamezne časovne pojme in kolikokrat je bil vsak izmed njih povezan z vrednostno pozitivnimi in vrednostno negativnimi besedami, so podani v tabeli 1. S preizkusom χ^2 smo preverili, ali se izbire pomembno razlikujejo od naključja.

Tabela 1. Pogostnost izbir časovnih pojmov za vse, za vrednostno pozitivne in za vrednostno negativne besede.

	Preteklost	Sedanjost	Prihodnost	$\chi^2 : P <$
vse besede	367	402	443	0,05
vr. pozit.	57	88	162	0,001
vr. negat.	113	113	49	0,001

Posebej smo preverjali še pomembnost razlik pri številu izbir za dvojice časovnih pojmov. Pomembne so vse razlike razen:

— za pojma preteklost in sedanjost ter sedanjost in prihodnost za vse besede

— za pojma preteklost in sedanjost za vrednostno negativne besede.

Razlike v pogostnosti izbir časovnih pojmov, za prostorske pojme, niso statistično pomembne. Kažejo se le posamezni nagibi. Tako se nagibajo k povezavi »zgoraj« in »prihodnost«, »levo« in »preteklost«, »blizu« in »sedanjost«, »zunaj« in »prihodnost«, »notri« in »sedanjost« ter »desno«, ki teži k zvezi tako s »preteklostjo« kot s »prihodnostjo«.

Podobno nismo v prejšnjem eksperimentu istih piscev (Musek, Polič, Smrekar, 1971) dobili statistično pomembnih razlik v prostorskih lokacijah treh časovnih pojmov na dimenzijah »zgoraj — spodaj«, »levo — desno« in »spredaj — zadaj«. Opaziti je le nagnjenje k postavljanju »prihodnost« na »daleč«.

Diskusija

Iz dobljenih podatkov izhaja, da je skupina, ki smo ji raziskovali časovno perspektivo, usmerjena predvsem v prihodnost, vendar ne dosti manj v sedanjost in najmanj (pomembno manj glede na prihodnost) v preteklost. Moramo pripomniti, da število izbir ni za nobeno časovno obdobje nepomembno nizko, saj vsa števila bolj ali manj presegajo 30 %. Razčlemba afektivne vsebine izbir pa nam kaže, da je prihodnost za to skupino prestopnikov izredno pozitivna, sedanjost in preteklost pa obe izredno negativni; sedanjost je, za razliko od preteklosti, le vezala več pozitivnih besed. Podatke bomo skušali razložiti ter jih primerjati z izidi drugih študij, čeravno bo ta primerjava težja, kolikor gre za različne uporabljene metode. Zato pa nam bo deloma omogočila primerjavo drugih metod z uporabljenimi ter prednosti in pomanjkljivosti le-te.

Prestopniki se v svojem življenju resda ravnaajo predvsem po načelu zadovoljstva (tj. nagibajo se k neposrednemu zadoščanju potreb, ne glede na posledice), toda to ne pomeni nujno, da so usmerjeni predvsem v sedanjost. Sedanjost, pa tudi preteklost (zaradi prejšnjega večkratnega prisilnega bivanja v zavodu) sta zanje nenehen vir frustracije, nezmožnosti za zadoščanje potreb na način, ki so ga navajeni, torej sta nesprijemljivi. Ravno zato, ker prestopniki delujejo po načelu zadovoljstva, so — vsaj v tem primeru (povratniki) — naravnani v prihodnost, ker je še tako nedoločna, da jim v sedanjem trenutku, s tem da jim omogoča vsaj namišljeno zadoščanje potreb, daje domišljjski izhod iz težkega stanja. Takega izhoda, zaradi prej po-

vedanega ne morejo najti v nobenem drugem časovnem obdobju. Zato je prihodnost zanje povezana z vsem pozitivnim (kar se jim lahko še zgodi), preteklost in sedanost pa ocenjujejo tako negativno.

Treba je kritično oceniti izide dostih študij, ki kažejo na veliko ukvarjanja prestopnikov s sedanostjo. To sicer lahko drži za nekatere vrste prestopkov in za prestopnike, ki niso povratniki, vendar žal podatkov o tem v poročilih o raziskavah ne najdemo. Le iz tega, da gre za mlajše osebe in celo mladoletnike, bi se dalo sklepati, da morda niso ali še niso povratniki. Mogoče je tudi, da bi usmerjenost v sedanost našli pri nezaprtilih (prostih) prestopnikih, saj njihova sedanost precej ustreza prihodnosti zapornikov.

Vse to bi lahko pojasnjevalo nekatere razlike, vendar se z Megargeejem in sodelavci (1970) strinjamo, da tudi uporabljene metode (pripovedovanje zgodb) v veliko primerih dajejo zmaljeno podobo dejanskosti. Težko pa bi se strinjali, da je vzorec časovne perspektive, kot ga je dobil on, posebno ugoden za terapijo. Še manj seveda naš, ki mu je deloma podoben. Zdi se nam, da je treba bolj upoštevati posebno sovplovanje med navidez ugodno časovno perspektivo in posebno osebnostno strukturo prestopnika. Ker pisci žal ne povedo kaj več o raziskovani skupini, nam ostane le dvom, kar pa zadeva našo skupino, dokajšnje prepričanje, da taka usmeritev predstavlja bolj beg iz neprijetne resničnosti kot pa nakazuje možnost prestopnikovega treznega in konstruktivnega pristopa k reševanju njegovih življenjskih problemov, in dvomljivo je, koliko je terapevtsko ugodna. S tem seveda nikakor ne moremo reči, da v tem in v drugih primerih zanikamo smisel terapije in potrebo po njej. Menimo celo, da je zelo potrebna.

Ko uporabljeno metodo primerjamo s tistimi drugih piscev, lahko ugotovimo, da ima prednost pred metodama dopolnjevanja in pripovedovanja zgodb, kolikor omogoča enakopravno ugotavljanje stališč in usmerjenosti do vseh treh časovnih kategorij, do metode dopolnjevanja stavkov (in seveda prejšnjih) pa toliko, v kolikor omogoča bolj posredno ugotavljanje afektivnih stališč prestopnikov. S tem nam daje večjo možnost, da se izognemo družbeno zaželenim odgovorom, kajti čim manj je kaka metoda strukturirana (in metode za ugotavljanje simbolizma so ponavadi manj strukturirane), tem bolj se pokažejo tudi stališča, ki so družbeno nezaželena, saj se poskusne osebe manj zavedajo, kaj delajo.

Za preverjanje vrednosti uporabljene metode je potrebnih več vzporednih poskusov na istih skupinah s to in drugimi metodami; tega v raziskavi žal nismo utegnili storiti. Ostajajo še druge metode, ki se uporabljajo v raziskovanju simbolizma. Tako bi na primer razčlemba prostih asociacij na časovne pojme verjetno dala zelo uporabne izide glede afektivnih stališč poskusnih oseb do časovnih obdobj.

Vzporedno z glavnim problemom časovnega simbolizma nas je zanimala tudi zveza med tem in pa prostorskim simbolizmom, raziskanim v prejšnji študiji istih piscev (Musek, Polič, Smrekar, 1971). Takrat smo ugotovili, da poskusne osebe niso statistično pomembno različno razpostavile v prostoru pojmov »preteklost«, »sedanost« in »prihodnost«. Enako ni bilo pomembnih razlik v povezovanju besed, ki pomenijo različne prostorske položaje s časovnimi obdobji. Le posamezni nagibi bi se skladali z ugotovitvami v tej in v prejšnji študiji. Tako se na primer »prihodnost« nagiblje k povezovanju z »zgoraj«, a vemo, da je »prihodnost« za poskusne osebe pozitivna in da pojem »zgoraj« povezujejo s pozitivnimi vrednostmi. Obstaja tudi nagnjenje k povezovanju pojmov »sedanost« in »notri« ter »prihodnost« in »zunaj«; to podpira razlago v prejšnji študiji, zakaj razsežnost središče — obnobje slabo vrednostno razločuje pojme.

Na koncu naj še poudarimo, da ima opravljeni eksperiment predvsem orientacijsko vrednost, vsaj v smislu raziskovanja že znanega problema z novimi raziskovalnimi sredstvi. Za zdaj kaže, da ima uporabljena metoda določene prednosti pred drugimi.

LITERATURA:

1. Davids A., Kidder C & Reich M.: Time Orientation in Male and Female Juvenile Delinquents, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, Vol. 64, No. 3, 1962.
2. Kreč D. & Kračfeld R.: Elementi psihologije, prevod, Naučna knjiga, Beograd, 1969.
3. Megargee E., Price C., Frohwirth R. & Levine R.: Time Orientation of Youthful Prison Inmates, *Journal of Counseling Psychology*, Vol. 17, No. 1, 1970.
4. Musek J., Polič M. & Smrekar E.: Prostorska diferenciacija pojmov kot indikator kritičnih stališč pri skupini delinkventov povratnikov, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, št. 3, 1971.
5. Trstenjak A.: Oris sodobne psihologije, Maribor, 1969.
6. Wallace M. & Rabin A.: Temporal Experience, *Psychological Bulletin*, Vol. 57, No. 3, 1960.

UDC 343.911:159.9.072:159.937.53

Temporal and Temporal-Space Symbolism within a Group of Recidivists

Polič, Musek, Smrekar, Psychologists, Ljubljana

Since temporal categories have, in addition to a denotative (i. e. temporal) meaning, a value (i. e. symbolic) meaning the authors tried to draw conclusions about the affective attitudes of a group of recidivists by using positive and negative evaluative (symbolic) components.

The results show that recidivists are directed, above all, towards the future, concerning which their attitudes are most positive. They are less directed towards the present and least of all towards the past. Their attitudes towards these two categories are the most negative. In the authors' opinion

the past and the present are equally frustrating and unacceptable for this group. They only see the possibility of fulfilling their needs in some way in the future.

The method applied (the stating of the symbolic meaning of temporal categories) enables us to define recidivists' affective attitudes towards temporal categories in a more indirect way than methods applied up to now. The possibility of avoiding answers that are merely socially acceptable is enhanced by using this method.